

УДК 347.41:347.122

*Н. Ю. Голубєва***ВИМОГИ ДО ОБ'ЄКТА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Об'єктом зобов'язання є певна поведінка зобов'язаної особи, тобто дія (не тільки активна, а й утримання від дій), яку повинна виконати зобов'язана особа. Стаття 509 ЦК України сконструйована за моделлю римського приватного права: *dare, facere, praestare* — дати, зробити, надати. Крім того, сучасне визначення додає утримання від дій та має незакритий перелік дій боржника.

Ці дії мають відповідати певним вимогам для того, щоб вважатися об'єктом зобов'язання. І можемо сказати інакше: ознаки об'єкта зобов'язання. Цей вислів разом із висловом «вимоги до об'єкта зобов'язання для його виникнення» мають однакове смислове навантаження. Можливо було б також говорити про «вимоги до об'єкта зобов'язання для його дійсності». Але щодо терміна «дійсність» чи «недійсність» зобов'язання, то його вживання викликає деякі заперечення, адже правовідношення не може бути дійсним чи недійсним. З іншого боку, у відповідності до ч. 2 ст. 548 ЦК України, «недійсне зобов'язання не підлягає забезпеченню. Недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено цим Кодексом».

Але маємо зазначити, що вказані терміни є дещо невластивими цивілістиці, оскільки визнати дійсним чи недійсним можна правочин, але не зобов'язання. Зобов'язання є існуючим, виниклим, але не «дійсним». Тому в подальшому маємо уникати цього терміна, але з врахуванням, що він широко використовувався в літературі XIX століття, при цитуванні деяких учених він буде згадуватися в цій статті.

Питання об'єкту зобов'язальних відносин не були останнім часом предметом окремих досліджень. Загальними положеннями про зобов'язання займалися багато вчених, серед яких можна назвати М. М. Агаркова, Є. Годеме, В. І. Голєвинського, А. А. Лунца, В. В. Луця, Р. А. Майданика, І. Б. Новицького, Р. Саватьє, Ф. К. Савіньї, Ю. Б. Фогельсона та багатьох інших.

Вивчення та аналіз праць зазначених науковців дали змогу визначити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, що постали на сучасному етапі реформування теорії цивільного права, та визначити шляхи їх вирішення.

Метою цієї статті є дослідження основних вимог до об'єкту зобов'язання (діям боржника) для того, щоб зобов'язання вважалось існуючим.

В. І. Голевинський зазначав, що дія як об'єкт зобов'язання (автор власне говорив про предмет зобов'язання, але ми трактуємо це як об'єкт, оскільки вчені XIX століття про предмет зобов'язання говорили в тому значенні, який ми вкладаємо тепер у термін «об'єкт») має відповідати таким трьом умовам: ця дія має бути можлива фізично, можлива юридично та мати відому цінність [1, с. 2]. Є. В. Пассек, крім вказаних вимог, додає також те, що дія не повинна бути «аморальною» [2, с. 42].

Почнемо з такої вимоги, як можливість. Розрізняють можливість фізичну, юридичну, а в літературі XIX — початку XX століття говорили ще про моральну, яку називали чи окремо, чи як складову юридичної можливості. Вірно, дія як об'єкт зобов'язання має бути здійсненою, такою, яку можливо здійснити, тобто вона має бути можлива фізично.

Фізична неможливість стосується самої природи якого-небудь явища або речі, охоплює собою «обставини фактичного порядку» [3, с. 93]. Наприклад, у разі загибелі індивідуально-визначеної речі, що мала стати об'єктом зобов'язання. Не можна зобов'язатися дійсним чином до неможливого об'єкта; це — правило здорового глузду. Є. Годеме звертав увагу, що для того, щоб викликати недійсне зобов'язання, неможливість має бути абсолютною. Недостатньо відносної неможливості для боржника. Приклад: дрібний підприємець, що має тільки невелике число робітників, береться виконати в дуже короткий час велику споруду. Він обіцяє неможливу річ, але неможливу тільки для нього. Отже, він пов'язаний дійсним чином; але будучи не в змозі виконати, він повинен буде відшкодувати збитки. Навпаки, припустимо, підрядник зобов'язується побудувати споруду на зазначеній ділянці. Виявляється, що особливості ділянки не дозволять будувати велику споруду, тут неможливість — абсолютна [4, с. 101].

Саме тому розрізняють неможливість об'єктивну й суб'єктивну. Перша має місце в тому разі, коли виконання зобов'язання виявляється неможливим для кожної людини взагалі, наприклад у разі загибелі індивідуально-визначеної речі. У цьому разі зобов'язання не може виконати не тільки боржник, а й будь-яка інша особа. Суб'єктивна неможливість виявляється тоді, коли виконання дії можливе взагалі, неможливе лише для даного боржника.

У зобов'язаннях, що передбачають передачу речі чи користування нею, дія є можливою, якщо річ (щодо якої здійснюється дія) існує чи може існувати в природі, тобто йдеться про «ожидаемые» (рос.) речі («майбутні»). У зобов'язаннях робити що-небудь чи не робити, дія тоді

фізично можлива, коли здійснення чи нездійснення дії для людини можливо. Тому хоч певний боржник і не буде в змозі здійснити певну дію, але вона не буде неможливою, якщо може бути виконана іншим. У цьому разі на боржника падає провина за те, що він не розрахував завчасно, що для нього можливо [1, с. 108–109].

Не слід розуміти фізичну неможливість обмежено та не можна вважати, що в подібній ситуації «виконання договору залежить від існування конкретної особи або конкретної речі, які після укладання договору фізично гинуть» [5, с. 141]. Адже така неможливість може полягати й у фізичній нездійсненності дій унаслідок виникнення тих або інших обставин [6, с. 50].

Неможливе саме по собі не може мати інтересу ні для однієї із сторін. У будь-якому зобов'язанні передбачається вільна дія в майбутньому, тобто подія невиконана, яка коли-небудь повинна отримати буття, здійснитися, набути відомого вигляду. А здійснення неможливого немислимо [7]. До здійснення дій, фактично неможливих, право змусити не в змозі [2, с. 42]. Правило «*impossibilium nulla obligatio*» (неможливе не є зобов'язанням) відоме ще з римського права. Таким чином, дія, що має бути вчинена зобов'язаною особою, повинна бути фізично можливою.

Наступна умова — юридична можливість або правомірність. Об'єктом зобов'язання може стати тільки правомірна дія. Юридична неможливість об'єкта зобов'язання виникає тоді, коли відповідна поведінка є протиправною. Особа не зможе виконати зобов'язання через розпорядження компетентних органів (у разі видання нормативного або індивідуального акта державного органу), що забороняє саме ту дію, яка мала стати об'єктом зобов'язання. У цьому разі фізична (фактична) можливість виконати зобов'язання може існувати, однак реалізація даної можливості буде розглядатися як правопорушення.

На відміну від неможливості фізичної, що є об'єктивною, наприклад, передання неіснуючої речі, юридична неможливість залежить від рівня розвитку суспільства, культури й багатьох інших факторів. Це наглядно видно з прикладів юридичної неможливості в різний період розвитку людства. Так, Д. Д. Гримм наводить приклади такої неможливості в римському праві, що не може бути застосовним тепер, принаймні не все: юридично неможливим є, наприклад, продаж *res extra commercium*, або вільної людини [8], тобто продаж раба можлива.

Дія можлива юридично, коли вона не заборонена законом, не суперечить громадському порядку та добрим «нравам» (рос.). Тому передача речі, яка виключена з обороту, чи здійснення дії, що веде до покарання, не можуть бути об'єктом зобов'язання [1, с. 2–3].

К. Победоносцев зазначав, що може бути ще неможливість моральна: дія, невідповідна громадській моральності або позитивному закону, що захищає важливий громадський інтерес [7]. В. І. Синайський вважав, що аморальною буде будь-яка дія, що суперечить моральності, добрим ус-

тоям або, за виразом закону, «благочинності й громадському порядку» [9, с. 194].

Але «аморальність» не створює окремої ознаки, оскільки те, що суперечить моралі суспільства, є одночасно протиправним.

Даючи захист вимогам, спрямованим на дії, неможливі юридично (іншими словами, самим же правом заборонені), воно ставало б у суперечність зі своїми власними нормами. Захищаючи, нарешті, зобов'язання, що мають предметом дії аморальні, право пішло б врозріз зі своїми основними завданнями [2, с. 42].

Терміни «фізична та юридична неможливість» зустрічаються також у вченні про неможливість виконання зобов'язання. У відповідності до ст. 607 ЦК України, зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає. Але яке відношення це вчення може мати до об'єкта зобов'язання?

Для відповіді на це запитання маємо зазначити, що неможливість виконання розрізняється залежно від часу її виникнення. З цього погляду вона може бути первісною, тобто такою, що існує в момент, коли зобов'язання повинно було виникнути, і наступною (вторинною) — такою, що настала вже під час існування зобов'язання. Таким чином, зазначене розмежування проводиться залежно від того, чи існувала неможливість реального виконання під час укладення договору або виконання умов договору стало неможливим згодом.

Стосовно первісної неможливості виконання Г. Дєрнбург зазначав, що оскільки неможливе — нездійсненне, то воно не може бути й предметом зобов'язання [10, с. 41]. Стаття 607 ЦК України має на увазі насамперед неможливість виконання наступну (вторинну), оскільки неможливість, що існує в момент, коли зобов'язання мало виникнути, означає, що воно просто не виникне. Так, укладений договір факторингу, за яким одна юридична особа зобов'язується придбати грошові вимоги іншої юридичної особи. Однак перша юридична особа не змогла одержати ліцензію на здійснення діяльності як фактор. У наявності первісна неможливість виконання зобов'язання. У цьому разі зобов'язання не припиняється за правилами ст. 607 ЦК України. У наявності дефект об'єкта, а тому зобов'язання є невиниклим взагалі.

Таким чином, не можна ототожнювати неможливість виконання (фактичну чи юридичну), що тягне припинення зобов'язання (у відповідності до ст. 607 ЦК України, зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає), та можливість виконання як вимогу до об'єкта зобов'язання. Варто враховувати, що при первинній (такій, що виникає до виникнення зобов'язання) неможливості зобов'язання не виникає через дефект об'єкта зобов'язання, а при вторинній неможливості виконання зобов'язання веде до припинення зобов'язання за ст. 607 ЦК України.

Нарешті, багато вчених як обов'язкову вимогу до дії як об'єкта зобов'язання називають вимогу мати майнову цінність. Це питання роз-

глянуто докладніше автором в інших статтях, в яких зроблений висновок про існування зобов'язань з немайновим змістом.

Вірно підкреслював Є. Годеме, що не слід розуміти вимогу корисності занадто вузько: вона може бути такою, що цілком належить до кредитора й може бути чисто морального характеру. Впродовж довгого часу говорили, що вигода, яку кредитор отримує від виконання зобов'язання, має бути такою, що оцінюється грошима (ця вимога виходить від римського права). Нині принцип грошових кондемнацій утратив значення, повинен також утратити значення й висновок з цього принципу. Досить морального інтересу в особі кредитора, щоб обґрунтувати судовий позов, за умови, що цей моральний інтерес є серйозним [4, с. 97].

Сьогодні варто говорити не про майнову цінність, а про цінність дії для кредитора, тобто кредитор повинен мати в її здійсненні інтерес, який може бути як майновим, так і немайновим.

В. І. Синайський називав відносини, в яких кредитор не має інтересу, байдужими. Він підкреслював, що ця дія має знаходитися саме в тій сфері життя, яка визначається цивільним правопорядком. Тому все те, що лежить за межами цього правопорядку, не вважається дією в праві, хоч би воно було не позбавлено для особи серйозного інтересу [9, с. 195]. Тобто тут він підкреслює зв'язок умови цінності об'єкта зобов'язання з правомірністю об'єкта. Додамо, що зобов'язання не виникне за відсутності будь-якої з вимог до об'єкта: як однієї, так і їх сукупності.

У дослідженнях об'єктів цивільних правовідносин та їхніх ознак учені відмічають таку ознаку: споживну цінність, тобто здатність до задоволення певних потреб суб'єкта [11, с. 5] чи вказують, що дія повинна мати майнову цінність, чи надавати кредитором *відому суттєву вигоду*, отримання якої було б для кредитора бажане [1, с. 3, 108]. У сучасній літературі, наприклад Ю. Б. Фогельсон, пишеться навіть не про цінність дії, а про *корисність* [12, с. 88].

Корисність об'єкта зобов'язання означає, що всякий обов'язок установлюється в чийось інтересах, тобто поведінка, що становить об'єкт зобов'язання, повинна здійснюватися на чийось користь, тому об'єкт зобов'язання має бути корисним для того, на чию користь установлений обов'язок.

Наступна вимога до дії як об'єкта зобов'язання — визначеність. Ця вимога до об'єкта зобов'язання для його існування прямо впливає з ч. 1 ст. 509 ЦК України, адже «зобов'язання як правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) *певну* дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від *певної* (виділення наше. — Н. Г.) дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку».

Дія припускає точну визначеність її настільки, щоб при виконанні зобов'язання не могло виникнути сумнів відносно того, що повинен

зробити боржник [13, с. 5]. У іншому разі немає підстав для юридичного примусу, у боржника немає серйозного наміру вступати в зобов'язання, а в кредитора — обґрунтованої надії на виконання зобов'язання. Виникнення подібного уявного зобов'язання можна пояснити собі припущенням, що воно було виразником наміру, який ще недостатньо дозрів, чи припущенням, що сторони мали на увазі відоме виконання, але через помилку його не визначили [14, с. 265]. В обох випадках існування зобов'язання неможливо. Якщо предмет дії позначений так неявно, що неможливо розрізнити його ні за якою ознакою, у такому разі договір виходить із сфери юридичних дій, у якій все повинно бути визначено або містити в собі можливість визначення, і обов'язкове виконання стає неможливим [7, с. 620], отже, і зобов'язання не виникає.

Але між повною невизначеністю та повною (точною) визначеністю об'єкта зобов'язання є багато ступенів. Тому визначеність об'єкта може бути різною (її межа, міра). Наприклад, договір купівлі-продажу автомобіля. Сторони можуть вказати на обов'язок передачі: а) автомобіля; б) автомобіля відповідної марки та моделі; в) автомобіля відповідної марки та моделі, року випуску; г) конкретно визначеного автомобіля з визначеним номером двигуна (унікальний об'єкт — один у своєму роді, оскільки такого самого іншого автомобіля не може існувати за нормальним розвитком обставин). Але наслідки порушення цих зобов'язань, способи захисту прав кредитора будуть різними, залежно у тому числі й від міри визначеності об'єкта зобов'язання.

Маємо деяку поступовість у визначеності (у точності визначення) об'єкта зобов'язання. Як виявити випадки, в яких об'єкт зобов'язання достатньо визначений для виникнення зобов'язання? Спробуємо систематизувати різновиди визначеності об'єкта в зобов'язанні, а також виявимо критерії визнання зобов'язання існуючим, виниклим, якщо об'єкт не повною мірою визначений.

По-перше, зобов'язання без сумніву виникне, якщо його об'єкт конкретно (абсолютно, точно) визначений. Нема сумнівів, що достатньо визначеними є зобов'язання, об'єктом яких є дії, що заздальгідь визначені як унікальні чи індивідуалізовані дії, наприклад, передача певної картини, попередньо оглянутих меблів.

По-друге, об'єкт може бути визначений тільки родом, а не видом (генерично), наприклад, передача певної кількості зерна.

У залежності від зазначених вище особливостей об'єкта зобов'язання Г. Ф. Шершеневич (але автор говорить про відмінності змісту зобов'язання) розрізняє видові й родові зобов'язання. Якщо об'єкт зобов'язання характеризується ознаками, властивими цілій категорії дій, то зобов'язання буде родовим. Якщо, навпаки, об'єкт визначається ознаками, властивими тільки цій дії, то ми матимемо видове зобов'язання. Так, наприклад, продаж будинку у відомому місті, на певній вулиці, під зазначеним номером містить видові ознаки. Але зобов'язання доставити

відому кількість борошна, хоч і певного сорту, буде родовим, бо можливий цілий ряд таких самих дій, здатних стати предметом подібних зобов'язань [13, с. 6].

К. Победоносцев підкреслює, що і в цьому сенсі все-таки має бути межа, повинна існувати можливість інтересу й обов'язку. Ні того, ні іншого не було б, коли б, наприклад, був позначений рід занадто великий, зі свободою вибору майже безмежною [7, с. 620]. Таким чином, родове, або генеричне, зобов'язання спрямовано на передачу генеричних речей. Генерична річ є та, яка визначається родом, числом, мірою й вагою. Юридичне значення генеричних, або родових, зобов'язань зводиться до суворішої відповідальності боржника, саме до відповідальності й за випадкову загибель заміної речі, оскільки «рід загинути не може» [9, с. 196].

При цьому варто враховувати, що на стадії виконання зобов'язання будь-яке родове зобов'язання неминуче має перетворитися на видове. Наприклад, за договором поставки передана покупцеві певна кількість певного майна, яке у договорі визначалося родовими ознаками, але при виконанні товар індивідуалізується. Як видно, таке перетворення здійснюється уже при завершеному виконанні, оскільки в будь-який момент до цього продавець міг замінити товар на такий самий інший.

Право на визначення конкретного, індивідуалізованого майна для передачі покупцеві належить продавцеві, оскільки саме він виділяє з маси подібних товарів ті, що будуть передані покупцеві. Родові речі є заміними, тому саме продавець буде визначати якість предмета. У відповідності до ст. 673 ЦК України, продавець повинен передати покупцеві товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу. У разі відсутності в договорі купівлі-продажу умов щодо якості товару продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується.

Тобто зобов'язання зберігає свою силу, хоч обсяг його прямо не зазначений, якщо визначення обсягу його надано на справедливий розсуд кредитора, боржника або третьої особи (*arbitrium boni viri*), оскільки в такому разі існує відомий об'єктивний критерій для оцінки правильності прийнятого рішення [8].

По-третє, при виникненні зобов'язання обсяг обов'язку боржника встановлюється тільки в загальному вигляді. Вважаємо, що не буде помилкою одночасно говорити, що це не тільки особливості об'єкта зобов'язання, але й критерій розмежування зобов'язань з точки зору **визначеності змісту зобов'язання**. За цим критерієм можна розділити зобов'язання з певним обсягом вимог і зобов'язання з невизначеним змістом.

У зобов'язаннях з певним обсягом вимог точно відомо, виконання яких обов'язків і в якому обсязі може зажадати кредитор від боржника. Такими є переважна більшість зобов'язань. У зобов'язаннях з невизначеним обсягом вимог (алеаторних) обсяг прав і обов'язків встановлюється

ся тільки в загальному вигляді. Конкретні суми, послуги тощо визначаються вже під час виконання зобов'язання. Ризиковим, чи алеаторним, є такий обов'язок, предмет якого містить у собі елемент ризику, випадковості, невідомості. Наприклад, до алеаторних належать зобов'язання, що виникають із договору довічного утримання, зобов'язання із завдання шкоди здоров'ю.

По-четверте, можливо встановлення зобов'язання відносно декількох об'єктів (сполучні, альтернативні й факультативні зобов'язання).

Так, В. І. Голевинський називав зобов'язання з множинністю предмета (ми говоримо про множинність об'єкта) складними зобов'язаннями, що відрізняються від простих зобов'язань, зважаючи на те, чи має воно предметом тільки одне задоволення, або ж два окремі задоволення, або більше. Окремі задоволення можуть бути визначені трояким чином, а саме: 1) кожне з цих задовольень слідує кредиторіві й кожне обтяжує боржника. У цьому разі складне зобов'язання розпадається на стільки простих зобов'язань, скільки в договорі позначено задовольень; 2) два задоволення можуть бути вказані таким чином, що тільки одне з них слідує кредиторіві з боку боржника, тобто або одне, або інше, або одне й інше разом. У цьому разі зобов'язання називається розділовим («разделительным» — рос.), *obligatio alternativa*; 3) з двох задовольень, зазначених у договорі, одне тільки складає головний предмет зобов'язання, інше ж призначається з тією метою, щоб полегшити сплату, *in facultate solutionis*; внаслідок чого головний об'єкт зобов'язання може бути замінений іншим, і тому таке зобов'язання називається «заменительным» (рос.), *obligatio facultativa* [1, с. 203–204].

З трактуванням першої групи, що виділив В. І. Голевинський, ми не згодні, оскільки тут мається на увазі зобов'язання з декількома об'єктами, всі з яких мають бути виконані, назвемо їх — зобов'язання з простою множинністю об'єкта. Хоч іноді вважають, що зобов'язання з множинністю об'єкта не є цілним зобов'язанням, а розпадаються на стільки зобов'язань, скільки є об'єктів, але таке розділення виглядає штучним, зобов'язання навіть із множинністю об'єктів є єдиним, з однаковим складом учасників, що пов'язані єдиною метою (у широкому смислі, оскільки в кожній сторони своя мета, наприклад отримати у власність майно з однієї сторони та отримати зустрічне надання з іншої сторони), яка досягається виконанням зобов'язання в цілому.

Як розділити зобов'язання з договору міни будинку на декілька менш цінних предметів? Якщо визнати, що зобов'язання передати ці предмети розпадається на декілька зобов'язань, то яким чином сторона, що має передати будинок, виконає декілька виниклих зобов'язань? Навіть у тих зобов'язаннях, де таке розділення можливо, воно не буде відповідати інтересам сторін, які із своїх міркувань їх об'єднали. Саме виконання у сукупності всіх передбачених дій можливо, що для сторін є найважливішою умовою виникнення зобов'язання. Наприклад, покупець бажає

купити декілька творів мистецтва, але за умови, що йому потрібні обов'язково всі обумовлені твори, інакше в нього взагалі нема зацікавленості в покупці. Один твір як такий не буде відповідати подальшим запланованим кредитором цілям використання предмета покупки. Якщо штучно розділити це зобов'язання, то, передавши одну картину, продавець буде вимагати оплати, при цьому відмовившись від подальшого надання обумовлених творів, а покупець не зможе повернути свої гроші (віддавши картину), оскільки це буде тлумачитися як одностороння відмова від зобов'язання (окремого зобов'язання з купівлі-продажу однієї картини). Тому зобов'язання з множинністю об'єктів мають бути визнані єдиним зобов'язанням.

Таким чином, можна виділити три види зобов'язань з множинністю об'єкта зобов'язання: 1. Зобов'язання з простою множинністю об'єкта — сполучні («соединительные» — рос., за термінологією цивілістів XIX — початку XX століття) зобов'язання. 2. Альтернативні зобов'язання. 3. Факультативні зобов'язання. При цьому з невизначеним змістом (але таким, який можна визначити) є тільки зобов'язання альтернативні та факультативні (однак останні не зустрічаються фактично на практиці, їх ефективно застосування у сучасних умовах сумнівне).

Таким чином, маємо такі різновиди визначеності об'єкта зобов'язань: 1) об'єкт конкретно (абсолютно, точно) визначений; 2) об'єкт визначений тільки родом, а не видом (генерично); 3) обсяг обов'язку боржника встановлюється тільки в загальному вигляді; 4) об'єкт визначений як альтернативний обов'язок.

У трьох останніх випадках зобов'язання виникне, якщо заздалегідь визначені критерії визначення об'єкта в майбутньому, якщо він не визначений при виникненні правовідносин.

Оскільки об'єкт зобов'язання не завжди має бути визначений абсолютно точно, виникає питання: як відмежувати випадки, коли зобов'язання має бути точно визначеним чи може мати більш розширені межі? Ю. Б. Фогельсон знаходить, на нашу думку, точну відповідь. Визначеність тісно пов'язана з корисністю, оскільки зміст обов'язку не може вважатися досить визначеним, якщо можливо таке виконання, що не задовольняє інтересу правоволодільця, і навпаки, якщо таке марне виконання можливо, то предмет досить визначений [12, с. 90].

Але хто має визначати, якого ступеня визначеності об'єкта вимагає інтерес кредитора? Як визначити «визначеність інтересу»? Тут, мабуть, маємо визнати, що не всяка невизначеність дії як об'єкт зобов'язання тягне невиникнення зобов'язання. Адже ми вже визнали, що інтерес в кредитора може мати такий характер, що якась міра невизначеності об'єкта не вплине на його задоволення. Якщо при виконанні зобов'язання неточності у визначенні об'єкта зобов'язання не вплинули на виконання зобов'язання, тобто не привели до розбіжностей кредитора й боржника, то такий обсяг невизначеності слід вважати несуттєвим для сторін зобов'язання, і це зобов'язання дійсне. Якщо кредитор прийняв

відповідне виконання — він уже не зможе посилатися на невиникнення зобов'язання взагалі у зв'язку з дефектом об'єкта зобов'язання, а саме невизначеності.

Якщо ж на стадії виконання зобов'язання кредитор і боржник не дійшли згоди в питанні, які ж саме дії має вчинити боржник, то невизначеність має істотний характер. Цю ваду сторони можуть самі усунути, уточнивши характеристики дії боржника.

З урахуванням сказаного уточнимо, що вимогою до дії як об'єкта зобов'язання є не просто її визначеність, а саме достатня визначеність. Кредитор на стадії виникнення зобов'язання, виходячи із своїх інтересів, чи закон (у недоговірних зобов'язаннях) визначає цю межу — достатньої визначеності дії, яку має здійснити боржник. Якщо об'єкт зобов'язання не отримав визначеності на стадії виникнення зобов'язання — на стадії виконання зобов'язання, — суд має протлумачити умови договору та дійти висновку про виникнення на його основі зобов'язання.

Аргументом визнання такими, що виникли, зобов'язань з невизначеним точно заздалегідь змістом є також диспозитивність цивільно-правового регулювання (як властивість методу цивільно-правового регулювання, у тому числі й зобов'язальних відносин). Унаслідок диспозитивності цивільно-правового регулювання зміст обов'язків на момент, коли сторони тільки беруть їх на себе, може бути невизначеним, але він має бути визначеним у процесі реалізації зобов'язального правовідношення. Власне, диспозитивність впливає на те, що сторони за взаємною згодою можуть змінювати зміст обов'язків у процесі їх виконання.

У свій час Г. Ф. Шершеневич звертав увагу, що часто невизначеність виявляється уявною й зміст зобов'язання з достатньою точністю з'ясовується залежно від інших обставин. Такими обставинами можуть служити воля одного із суб'єктів, або воля сторонньої особи, або ж інший будь-який факт. Наприклад, хазяїн будинку пропонує шукачеві квартири декілька приміщень у його будинку рівної ціни, і наймач дає завдаток, з тим що вибір квартири залежатиме від його дружини [13, с. 6]. У цих міркуваннях він уживає термін «невизначеність змісту зобов'язання». Ми ж досліджуємо визначеність дій боржника як вимоги до об'єкта зобов'язання. Вважаємо, що не буде помилкою говорити чи про «визначеність об'єкта зобов'язання», чи про «визначеність змісту зобов'язання». Ми просто дивимося на дію боржника з різних боків. Так, змістом зобов'язання є обов'язок боржника (обов'язок учинення відповідної дії) та вимога кредитора вчинити цю саму дію. Об'єктом зобов'язання — є дія (у широкому значенні, тобто і утримання від дій) боржника. Зрештою все зводиться до дії: у змісті зобов'язання — це потенція дії — можливість її здійснення, а в об'єкті зобов'язання — сама дія як явище.

Таким чином, у зобов'язанні не завжди точно визначений об'єкт зобов'язання, при цьому за дотримання певних умов воно все одно вважається виниклим.

Л і т е р а т у р а

1. Голевинский В. О происхождении и делении обязательств / *В. Голевинский*. — Варшава : Тип. О. Бергера, 1872. — 310 с.
2. Пассек Е. Неимущественный интерес в обязательстве / *Е. Пассек*. — Юрьев : Тип. К. Маттисена, 1893. — 217 с.
3. Горбунов М. П. Понятие невозможности исполнения обязательства / *М. П. Горбунов* // Тр. ВЮЗИ. — 1972. — Вып. 27, ч. 1. — С. 90–97.
4. Годэмэ Е. Общая теория обязательств / *Е. Годэмэ*; [пер. с франц. И. Б. Новицкого] // Ученые труды ВИЮН. — 1948. — Вып. XIII.
5. Камалитдинова Р. А. Развитие доктрины невозможности исполнения обязательств в различных правовых системах / *Р. А. Камалитдинова* // Актуальные проблемы гражданского права : сб. ст. / под ред. М. И. Брагинского. — М. : НОРМА, 2002. — Вып. 4. — С. 112–168.
6. Павлов А. А. Некоторые вопросы учения о невозможности исполнения обязательств / *А. А. Павлов* // Очерки по торговому праву : сб. науч. тр. / под ред. Е. А. Крашенинникова. — Ярославль, 2004. — С. 49–60.
7. Победоносцев К. Курс гражданского права. Ч. 3. Договоры и обязательства / *К. Победоносцев*. — СПб. : Синодальная тип., 1896. — 620 с.
8. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / *Д. Д. Гримм*. — М. : Зерцало, 2003. — 496 с.
9. Синайский В. И. Русское гражданское право. Вып. 2. Обязательственное, семейное и наследственное право / *В. И. Синайский*. — К., 1915. — 451 с.
10. Дернбург Г. Пандекты: Обязательственное право. Т. 3 / *Г. Дернбург*; пер. с нем. А. Г. Гойхбарга, Б. И. Элькина. — М. : Университет. тип., 1904. — 490 с.
11. Астахова М. А. Объект субъективного гражданского права: понятие и признаки / *М. А. Астахова* // Юрист. — 2006. — № 2. — С. 2–6.
12. Фогельсон Ю. Б. Избранные вопросы общей теории обязательств : курс лекций / *Ю. Б. Фогельсон*. — М. : Юристь, 2001. — 192 с.
13. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / *Г. Ф. Шершеневич*. — М. : Статут, 2005. — Т. 2. — 462 с.
14. Савиньи Ф. К. Обязательственное право / *Ф. К. Савиньи*; [пер. с нем. В. Фукс и Н. Мандро]. — М. : Тип. А. В. Кудрявцевой, 1876. — 610 с.

А н о т а ц і я

Голубева Н. Ю. Вимоги до об'єкта зобов'язальних правовідносин. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню основних вимог до об'єкта зобов'язання (дій боржника) для того, щоб зобов'язання вважалось існуючим. Зроблено висновок, що об'єкт зобов'язання повинен володіти такими властивостями: 1) бути фактично та юридично можливим (здійсненим); 2) мати цінність для кредитора; 3) бути достатньо визначеним. Визначені проблемні аспекти досліджуваних питань.

Ключові слова: зобов'язання, об'єкт зобов'язання, визначеність об'єкту зобов'язання, здійсненність об'єкту зобов'язання, неможливість виконання зобов'язання, виникнення зобов'язання.

А н н о т а ц и я

Голубева Н. Ю. Требования к объекту обязательственных правоотношений. — Стаття.

Статья посвящена исследованию основных требований к объекту обязательства (действиям должника) для того, чтобы обязательство считалось существующим. Сделан

вывод, что объект обязательства должен обладать такими свойствами: 1) быть фактически и юридически возможным (осуществимым); 2) иметь ценность для кредитора; 3) быть достаточно определенным. Определены проблемные аспекты исследуемых вопросов.

Ключевые слова: обязательство, объект обязательства, определенность объекта обязательства, осуществимость объекта обязательства, невозможность выполнения обязательства, возникновение обязательства.

S u m m a r y

Golubeva N. Requirements to the object of obligations. — Article.

The article investigates the basic requirements to the object of obligations (actions of the debtor) for existing of obligations. It is concluded that the object of the obligation must have the following properties: 1) be legally and practically possible (feasible), 2) have value to the creditor, and 3) be sufficiently certain . It was identified the aspects of the issues.

Keywords: obligation, object of obligation, certainty of object of obligation, feasibility of object of obligations, inability to perform the obligations, occurrence of obligations.